
Javnozdravstveni terminološki glosar

Ljudmila Bokal

Članek razčlenjuje Javnozdravstveni terminološki glosar glede na določena slovaropisna načela. Ne glede na nekaj pomanjkljivosti je to slovaropisno delo velik prispevek k obstoječim medicinskim slovarjem.

The article reviews the 1994 Public Health Terminological Glossary (Javnozdravstveni terminološki glosar) from the viewpoint of lexicographic principles. Despite some minor imperfections, the Glossary is a significant contribution to the existing health-care language reference books.

Leta 1994 je kot prvo slovaropisno delo s področja javnega zdravstva izšel Javnozdravstveni terminološki glosar avtorja prim. doc. dr. Dominika Komadine.¹ Kot je v predgovoru povedano, je javno zdravstvo pri nas »praviloma omejeno na organizirana prizadevanja družbe na področju zdravja in bolezni in bolj ali manj izključuje prizadevanja posameznika«. Ob upoštevanju te navedbe se izrazi v Glosarju nanašajo na zdravstveno varstvo, zdravstveno dejavnost, zdravstvene resurse, vodenje in načrtovanje v zdravstvu, zdravstveno ekonomiko, statistiko, informatiko ter na organizacijo zdravstvene dejavnosti, zdravstveno zavarovanje, sanitarno inšpekcijo in zdravstveno administracijo. Potreba, da bi natančneje določili pomenski obseg pojmov iz zgoraj navedenih področij, je temeljila na čedalje bolj razvejanem sistemu javnega zdravstva, v katerem so se pojavile nove izrazne zahteve in možnosti.

V predgovoru avtor pojasni glavni namen Glosarja, ki je v tem, da »v primerni obliki in vsebini razloži(mo) pojme in izraze, ki jih pogosto uporabljamo v naših strokovnih pogovorih, strokovni literaturi in razpravah o zdravju, bolezni in zdravstvu nasploh«. Glede na to, da je več pojmov povzetih po dokumentih Svetovne zdravstvene organizacije, opozarja, da posameznih terminov, ki se uporabljajo v svetovnih medicinskih publikacijah, ne gre dobesedno prevajati, ampak jih je treba prilagajati našim razmeram. V izvlečku so pojasnjena glavna tematska področja, ki so obravnavana v Glosarju. Temu sledi razlagalni del pojmov.

¹ Dr. Dominik Komadina, Javnozdravstveni terminološki glosar, Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana, 1994.

Okrog 400 eno- ali večbesednih gesel, kolikor jih Glosar obsega, je mestoma razčlenjevano v enciklopedičnem stilu. Razporejena so po abecednem vrstnem redu. Strokovne razlage se dopolnjujejo z enciklopedičnimi in historijskimi podatki, ki zelo povečajo obseg posameznih gesel. Za iskanje po tuji literaturi je pomembno, da ima vsako geslo v oklepaju naveden angleški ustreznik. K preglednosti pripomore ponovitev vseh obravnavanih gesel v posebnem slovarčku za razlagalnim delom. Slovarček, ki bo v veliko pomoč tudi pri prevajanju, je iz dveh delov: v prvem so izhodiščna gesla slovenska, sledijo angleški ustrezniki, v drugem pa je obratno, izhodiščna gesla so angleška, sledijo pa slovenski ustrezniki. Seznam virov, iz katerih je črpal avtor prim. doc. dr. D. Komadina, obsega 19 enot, od katerih sta le dve slovenski (Zakon o zdravstveni dejavnosti, Ur. l. RS, št. 9/92 in Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, Ur. l. RS, št. 9/92).

Širokopoteznosti Glosarja ne zmanjšuje nekaj pomanjkljivosti. Razmeroma nepoveden in malo rabljen izraz glosar iz naslova, katerega etimologijo bi našli prek latinščine v grščini², bi se dalo nadomestiti z izrazom leksikon ali pojmovnik. Medtem ko je za izraz leksikon razvidno, kaj pomeni,³ se v zadnjem času za tak tip slovaropisnega dela brez navedb slovničnih podatkov v slovenskem slovaropisju vpeljuje izraz **pojmovnik**. Doslej so bila tako opredeljena naslednja dela: Leta 1987 je izšel **Pojmovnik poslovne informatike** avtorja Ivana Turka, ki prav tako razčlenjuje pomen posameznih pojmov. Ob geslih so tudi angleški ustrezniki. Tehniška založba je izdala serijo štirih slikovnih pojmovnikov. Slikovni pojmovnik **Iznajdbe in odkritja** je izšel leta 1992 (prevedla Alenka Krejan). Leta 1994 so se temu pridružili še Slikovni pojmovnik **Fizika** (prevedla Alenka Krejan), Slikovni pojmovnik **Biologija** (prevedel Aleš Sojar) in Slikovni pojmovnik **Kemija – definicije, barvne risbe, sheme, grafikoni, tabele, preglednice** (prevedla Metka Uršič Gabršček). Vsi omenjeni pojmovniki so bili prevedeni iz angleščine. Leta 1993 je bil objavljen tudi **Pojmovnik računalniških komunikacij** avtorja Slobodana Simiča. Na elektrotehniškem področju je leta 1994 izšel **Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja elektroenergetskih omrežij in postrojev**. Izdal ga je Elektroinštitut Milan Vidmar. Letos (1997) pa je Društvo jedrskih strokovnjakov Slovenije izdalo **Pojmovnik jedrske tehnike in varstva pred obsevanji** (prevod iz angleščine). Iz navedenega se vidi, da se beseda pojmovnik v novejšem času uveljavlja.

Pomen izraza glosar, kakor se kaže v obravnavanem delu, ni zajet v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ). Tam ima izraz dva pomena: 1. seznam manj znanih, tujih besed, dodan tekstu in 2. slovar, navadno starejši. Da je glosar posebna vrsta slovaropisnega dela, posredno kaže tudi angleško-slovenski slovar⁴,

² Prim. Slovar tujk Franceta Verbinca, Ljubljana 1974: glosár -ja ali glosárij -a /lat. glossarium iz gr./ slovar ali spisek tujih, manj rabljenih ali teže umljivih besed s potrebno razlago; slovar sploh. Latinsko-slovenski slovar Frana Bradača, 1955: glossarium slovar, besednjak.

³ Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1988, str. 561 razlaga leksikon tako: **leksikon** /gr. besednjak/ besedni (pojmovni) priročnik, v katerem so gesla (→leksem) razvrščena po abecedi in pojasnjena (→enciklopedija). Podrobneje o tem primerjaj: Stane Suhadolnik, Dvoje leksikografskih del, Slavistična revija 1974, št. 3, str. 340–352.

⁴ A. Grad, R. Škerlj, N. Vitorovič, Veliki angleško-slovenski slovar, Ljubljana 1991.

kjer pod izrazom glossary najdemo na prvem mestu izraz tolmačnik,⁵ nato pa izraze slovar, besednjak, glosarij. Obrobnost in nefrekventnost izraza tolmačnik kaže na določeno zadrego sestavljalca. Res je sicer, da je med novejšimi slovenskimi slovaropisnimi deli nekaj takih, ki se poimenujejo glosar, vendar v glavnem kažejo na določeno tematiko ali pa so prevod.⁶ Zdi se, da je le nekaj del izbralo to besedo v naslovu po premisleku. Seveda Javnozdravstveni terminološki glosar sodi mednje.

Besedje, ki ga Glosar obravnava, je odraz virov,⁷ od koder je avtor črpal. Pozitivna stran naslonitve na dokumente Svetovne zdravstvene organizacije je, da smo tako dobili nekaj novih besed, čeprav se predmetna, pojmovna podlaga zanje pri nas še ni pojavila. Ena od zakonitosti vraščanja novih besed v leksikalni sistem je, da se najlažje uveljavijo, če se pojavijo pred samo predmetnostjo. S pojavom domače nove besede je tako onemogočeno uveljavljanje prevzetega izraza. Take nove besede so **dnevna bolnišnica**, **dnevni oskrbovanec**, **nočna bolnišnica**, **zunanji bolnik**. Morebitne očitke, da je tako besedje tuje našemu okolju, je mogoče ovreči s tem, da se bo tudi naše zdravstvo prej ali slej razvijalo v to smer.⁸ Zato je taka »naprednost« pri izbiri besedja zaželena. Med take termine sodi tudi nekoliko neroden izraz **glavarina**, ki se pri nas že rabi v sodobnem pomenu.⁹ Zato bo treba sedanjo razlago iz SSKJ (glavarina nekdaj davek od osebe; plačevati glavarino) v naslednji izdaji dopolniti.

⁵ Izraz tolmačnik je registriran v Pleteršnikovem slovarju iz leta 1894/95 z viroma nemško-slovenski slovar Antona Janežiča (1867) in nemško-slovenski slovar Mateja Cigaleta (1860).

⁶ Za ponazoritev omenjene trditve: v medknjižničnem računalniškem katalogu Cobiss je bilo na dan 7. 3. 1997 moč najti 11 leksikografskih del z izrazom glosar v naslovu (z izrazom slovar pa čez 500): Janko Golias, Petjezični glosar ustave in samoupravljanja SFRJ, 1976; Anton Kolar, Glosar sodobne politične, družbene, ekonomske terminologije, 1976; Nevenka Sterlekar, Glosar za področje urejanja prostora in varstva okolja, 1983; Terminološki glosar pojmov s področja prostorskega planiranja, 1983, (odgovornost Marko Apih); Terminološki glosar s področja varstva okolja, 1987 (odgovornost Margita Jančič); Janez Kresal, Površinska obdelava gradiv v arhitekturi - glosar, 1991; Janez Kresal, Glosar gradiv v arhitekturi - sistematični pregled gradiv, 1992; Nevenka Ljeskovic, Konferenčna terminologija – slovensko-francosko-angleško-nemški glosar za udeležence mednarodnih sestankov, 1993; Peter Fister, Glosar arhitekturne tipologije, 1993; Ureditev in glosar prostorskega planiranja, 1993 (urednik Margita Jančič); Glosar zgodovinskega domoznanstva, 1995, (odgovornost Peter Pavel Klasinc).

⁷ Gre za petnajst dokumentov Svetovne zdravstvene organizacije v razponu od 1978. do 1992. leta.

⁸ Za sedaj je ljubljansko Delo izraz **dnevna bolnišnica** uporabilo še v tujem kontekstu. Prim. Delo, 30. april 1997, str. 2, Diana Zajec, O zdravljenju otrok na nepediatričnih oddelkih: Resda do zdaj še ni zaživela enodnevna hospitalizacija otroka, tako kot na primer v Angliji, kjer narašča število otrok, zdravljenih v tako imenovani **dnevni bolnišnici**, zlasti pri manjših kirurških posegih.

⁹ Primerjaj Delo, Sobotna priloga, 22. 2. 1997, str. 34, Janez Kopač, Organizacijska in konceptualna zmeda v zdravstvu: Poleg tega se je, odkar so zdravniki plačani po **glavarini**, zelo povečal naval na bolnišnice. V **glavarini** pa je četrtnina cene namenjena posegom zdravnika pri pacientu.

Seveda je izraze, ki izvirajo iz tujega okolja, treba sprejemati s posluhom za stanje in razvoj vede, ki jo obravnavamo. S tega stališča je vprašanje, ali je potrebno geslo **hostel** (bolnišnica b-kategorije) in ali ima geslo **kohorta** tako enkratni pomen, da se pomensko ne bi pokrivalo s pri nas že uveljavljenim izrazom **populacija**, **vzorec**. Moti tudi izraz **tarča** v pomenu cilj, namen.

Kakor opiranje na tuje vire po eni strani bogati besedje, pa premajhno upoštevanje domačega gradiva vpliva na to, da niso obdelani nekateri pojmi, ki bi s stališča našega javnega zdravstva sodili v Glosar. Če je izraz **epidemija** posredno zajet s pomenskim obsegom enega člana iz te besedne družine, to je **epidemiologija**, bi bilo geslo **pandemija** s sodobnega gledanja treba sprejeti. Taki aktualni izrazi so še: **ekotoksikologija**, **holizem**¹⁰. Pogrešamo še kakšen »tradicionalni« termin iz družine cepiti, morda **precepljenost**. Ob zvezi **zdravstvena oskrba na bolnikovem domu**, pogrešamo **zdravstveno nego**. Morda ne bi bilo sporno, če bi sprejeli izraz **alternativna medicina**, ki je razvila ponekod pravo mrežo. Razlaga pri izrazu **zdravstveni center** bi bila primerna tudi za zvezo **zdravstveni dom**. Po zgledu našega Kliničnega centra pa zveza **zdravstveni center** predpostavlja večjo ustanovo z raznovrstnimi dejavnostmi, zato bi bilo treba razlago pri **zdravstveni center** dopolniti ali spremeniti. Sprejeti pa bi bilo treba zvezo **zdravstveni dom** in jo primerno opredeliti do izraza **dispanzer** in **zdravstveni center**. Za pomen izraza **samooskrba**, ki spominja na angleški izraz (self-care), se zdi, da je primernejši pri nas rabljeni izraz **samozdravljenje**. Če pa pogojno sprejmemo ta izraz kot neke vrste širši pojem, ki vključuje tudi samozdravljenje, pa bi bilo treba zadnje geslo obravnavati posebej. Ob tem se zastavi vprašanje prevajanja terminoloških slovarjev, ki je v zadnjem času v veljavi tudi na nekaterih tehniških področjih. To je vprašljivo prav zaradi neupoštevanja izrazov, ki so že v rabi v določeni stroki. Če pa že tako pripravljamo slovarska dela, temeljita podpora z domačim gradivom ne bi smela izostati.

Na posamezne izraze in zveze, ki se pomensko delno pokrivajo, Glosar opozarja s poševnim tiskom pri obravnavi posameznih gesel. S tem je domiselno rešeno vprašanje sopomenskih razmerij. Tako sta na primer v obravnavo gesla **primarni zdravnik** vključeni tudi zvezi **splošni** in **družinski zdravnik** s primerno pomensko razliko. V zvezi s tem naj bo omenjeno, da bi bilo treba zvezo **dnevni oskrbovanec** ob obravnavi zveze **zunanj bolnik** natančneje opredeliti, ob geslih **mortaliteta** in **letaliteta** pa opozorilo na medsebojno povezanost še dodati.

Značilno za Glosar je, da obravnava tudi nekatere pojme, ki na prvi pogled daleč presegajo strokovno izrazje in so splošno rabljeni leksemi (**administracija**, **dejavnost**, **dokumentacija**, **faktor**, **informacija**, **indeks**, **izvedba**, **metode**, **sistem**, **smoter**, **uporaba**). Tak izbor besedja je do neke mere primeren, ker se pri obravnavanju osredotoča na javno zdravstvo. Kljub sprejemanju gornjih rešitev pa vseeno obstaja vprašanje, ali ni primernejše omenjene splošne izraze omejiti, kot je to storjeno pri naslednjih geslih: **higiena prehrane**, **nadzor bolezn**, **ekonomika v zdravstvu** itd. Pohvalna je raba izraza **bolnik** in ne **pacient**.¹¹

¹⁰ Zadnji omenjeni termin najdemo tudi v Pravopisu medicinskih izrazov, Ljubljana 1996, prvega pa tudi tam ni.

¹¹ O odnosu med tema dvema izrazoma je podrobno pisal Tomo Korošec (Zdravniški vestnik,

S slovnicega stališča ni potrebna množinska nastavitve geselske besede: izidi, kazalci, koristi, metode, norme, standardi, kriteriji, vodila, nujna zdravila, omejitve. Slovaropisno pravilo o rabi množine v geselski besedi predpisuje množinsko nastavitve samo takrat, kadar je raba besede vezana izključno na to število. Slovarček na koncu razlagalnega dela s sedanjim naslovom Vsebina – slovensko-angleška in Vsebina – angleško-slovenska bi bilo primerneje nasloviti Register slovensko-angleških strokovnih izrazov in Register angleško-slovenskih strokovnih izrazov (ali tudi seznam). V tem delu s pravopisnega stališča tudi ni potrebna velika začetnica pri posameznih izrazih. Marsikateri taki »nerodnosti« (in še kakšni drugi) bi se bilo mogoče izogniti tudi z večjim upoštevanjem lektorjevih pripomb.

Ne glede na zgoraj omenjene pomisleke je Javnozdravstveni terminološki glosar nedvomno velik prispevek in pomembno dopolnilo k obstoječim medicinskim slovarjem, predvsem s svojo močno poudarjeno sociološko komponento. Njegova vrednost se bo z razvojem javnega zdravstva še povečala. Pomembno je tudi sodelovanje z medicinsko terminološko komisijo Medicinske fakultete,¹² kar omogoča usklajenost in s tem enotnost terminologije.¹³

The Public Health Terminological Glossary (Javnozdravstveni terminološki glosar)

The Public Health Terminological Glossary (Javnozdravstveni terminološki glosar) was published in 1994. Most of the 400 terms from the public health area are defined in accordance with World Health Organisation documents. The article discusses the terminological choice between »glossary« (»glosar«) and »terminological dictionary« (»pojmovnik«) for a publication of this kind, and decides in favour of the latter as the commoner of the two for this type of lexicographic publications. As to the Glossary

december 1996, št. 12, str. 710). Po dolgotrajni rabi izraza bolnik se je pri lektoriranju v zadnjem času odločil drugače – v prid izrazu pacient. Gotovo popolne sinonimije med izrazoma ni. Naše načelno stališče je, da bi, kjer se le da, uporabljali izraz bolnik, le v psihiatriji pa izraz pacient. Temu se pridružuje tudi najnovejši Pravopis medicinskih izrazov, ki pri izrazu bolnik navaja 18 strokovnih zvez, pri izrazu pacient pa le eno »laično« (klubi pacientov). Slovaropisno ne najboljše se temu pridružuje tudi Slovenski zdravstveni besednjak avtorjev Mirka Černiča, Janka Držečnika, Emana Pertla in Franja Smerduja, Maribor 1987, str. 283.

Groba primerjava rabe izraza bolnik in pacient v treh revijah z medicinskega področja (Zdravniški vestnik, Obzornik za zdravstveno nego in Zdravstveno varstvo) kaže tako rekoč enotno rabo izraza bolnik. Tako priporočajo tudi študentom medicine.

¹²Primerjaj prim. mag. D. Repovš, Dr. Dominik Komadina: Javnozdravstveni terminološki glosar, Zdravstveno varstvo, št. 12, 1994, str. 444.

¹³Nekaj podatkov iz zgornjega besedila je posredoval študent medicine Janez Koprivec, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

content, the author suggests some additional entries indispensable in a public health dictionary, e.g. 'pandemic disease', 'holism', 'nursing', 'health centre', etc. The Public Health Terminological Glossary is a significant contribution to the existing health-care language reference books, especially with its social component.